

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.60>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Кондратенко В.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: 0000-0001-6015-8326
e-mail: kondratenkovitals@gmail.com*

Стеценко Д.Ю.,

*аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: 0009-0004-2484-204X
e-mail: stetsenko.d.y@gmail.com*

Кондратенко В.М., Стеценко Д.Ю. Адміністративно-правові засади громадського контролю в судовій системі через призму забезпечення прав людини і громадянина в Україні.

У статті на підставі аналізу доктринальних досліджень вітчизняних вчених з'ясовано поняття та зміст громадського контролю в науковій площині. Наголошено на відсутності законодавчого визначення окресленого поняття, незважаючи на значний суспільний інтерес до громадського контролю як суспільного явища.

Встановлено, що попри недосконалість законодавчого врегулювання, громадський контроль залишається важливим механізмом взаємодії між громадськістю і органами державної влади, є важливим компонентом демократичного публічного управління та сприяє побудові відкритого та відповідального суспільства.

Акцентовано увагу на важливості дослідження взаємовідносин громадянського суспільства із органами судової влади. Окреслено поняття громадського контролю за судовою системою в Україні та його сутність, а також встановлено способи участі громадськості у здійсненні контролю за діяльністю судової гілки влади. Окремо наголошено на тому, що громадський контроль в судовій системі виступає однією з ключових форм сприяння реалізації та захисту прав людини і громадянина.

Надано оцінку впливу громадського контролю в судовій системі на реалізацію громадянами їхніх прав і свобод. Зокрема, констатовано, що першочергово громадський контроль за судо-

вою системою сприяє забезпеченню права громадян на справедливий судовий процес. Крім того, висвітлено і сприяння громадського контролю ствердженню права людини та громадянина на доступ до правосуддя, права на свободу висловлювання та доступ до публічної інформації. Звернено увагу і на участь громадського контролю у виявленні та вирішенні можливих корупційних проявів, а також проявів бюрократії у судовій системі.

З урахуванням означеного, зміцнення механізмів громадського контролю сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності судової влади, що, зокрема забезпечить громадянам доступ до справедливого правосуддя та сприятиме захисту їхніх прав і свобод. Запропоновано можливість впровадження сучасних інструментів контролю, таких як онлайн-трансляції судових засідань, що не потребують попереднього дозволу у головуєчого у справі. Публічний доступ необхідно надати не лише до судових рішень, а й щодо інформації про причини перенесення та відкладення судових засідань, що допоможе залучити громадян до процесу прийняття рішень та підвищить рівень довіри до судової системи, а також сприятиме забезпеченню верховенства права та забезпеченню прав людини в Україні.

Ключові слова: адміністративне законодавство, відкритість і прозорість діяльності судів, громадський контроль, громадянське суспільство, публічна інформація, органи судової влади, права і свободи громадян, судочинство.

Kondratenko V., Stetsenko D. Administrative and legal principles of public control in the judicial system through the prism of ensuring human and civil rights in Ukraine.

In the article, on the basis of the analysis of doctrinal studies by national scholars, the author clarifies the concept and content of public control in the scientific plane. It is noted that there is no legislative definition of this concept, despite the significant public interest in public control as a social phenomenon.

It is established that, despite the imperfection of legislative regulation, public control remains an important mechanism of interaction between the public and public authorities, is an important component of democratic governance and contributes to building an open and responsible society.

Attention is focused on the importance of studying the relationship between civil society and the judiciary. The author defines the concept of public control over the judicial system in Ukraine and its essence, and also identifies the ways of public participation in exercising control over the activities of the judiciary. The author emphasizes that public control in the judicial system is one of the key forms of promoting the realization and protection of human and civil rights.

The article assesses the impact of public control in the judicial system on the exercise of citizens' rights and freedoms. In particular, it is stated that, first and foremost, public control over the judicial system contributes to ensuring the right of citizens to a fair trial. In addition, the author highlights the contribution of public control to the assertion of the human and civil right to access to justice, the right to freedom of expression and access to public information. Attention is also drawn to the participation of public control in identifying and resolving possible corruption and bureaucracy in the judicial system.

In view of the above, strengthening the mechanisms of public control will contribute to increasing the transparency and accountability of the judiciary, which, in particular, will ensure citizens' access to fair justice and help protect their rights and freedoms. It is proposed to introduce modern control tools, such as online broadcasts of court hearings, which do not require prior permission from the presiding judge. Public access should be provided not only to court decisions, but also to information on the reasons for postponement and adjournment of court hearings, which will help to involve citizens in the decision-making process and increase the level of trust in the judicial system, as well as contribute to the rule of law and human rights in Ukraine.

Keywords: administrative legislation, openness and transparency of courts, public control, civil

society, public information, judiciary, rights and freedoms of citizens, judicial proceedings.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні, як і в багатьох інших правових державах світу, розвиток громадянського суспільства відіграє вирішальну роль у забезпеченні демократичних процесів. Не викликає жодних сумнівів те, що громадський контроль за діяльністю органів публічної влади, зокрема судових інституцій, є запорукою стримування держави в її владних проявах та виступає своєрідним запобіжником від зловживань посадовими особами своїми владними повноваженнями. Так, громадський контроль відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості, відповідальності та ефективності судової системи, зокрема допомагає виявляти недоліки та корупційні прояви судової гілки влади, а відповідно і сприяє реалізації та захисту прав людини і громадянина, що є пріоритетним завданням кожної демократичної держави.

При цьому, варто констатувати, що з плином часу громадський контроль судових органів в Україні починає набирати обертів і стає все більш активним і значущим для забезпечення прозорості та відповідальності в системі правосуддя. Це свідчить про зростання уваги громадян до судової системи і бажання суспільства брати участь у здійсненні контролю над судовою владою.

Саме тому актуальним вбачається дослідження адміністративно-правових засад громадського контролю судової гілки влади в аспекті юридичного правозахисного механізму, що дозволить з'ясувати роль такого контролю у забезпеченні прав і свобод громадян в ході здійснення судочинства, ефективність його застосування, а також виокремити напрямки вдосконалення механізмів громадського контролю та забезпечення реального захисту прав людини і громадянина в Україні.

Метою дослідження є з'ясування поточного стану адміністративно-правового регулювання інституту громадського контролю за діяльністю судової системи України як однієї з ключових форм сприяння реалізації та захисту прав людини і громадянина.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти громадського контролю в судовій системі були предметом дослідження наукових праць низки вітчизняних науковців, серед яких О. Овсяннікова, С. Денисюк, М. Вільгушинський, М. Кравець, С. Прилуцький, О. Хотинська-Нор, О. Савченко, Г. Пришляк, О. Пухкал, В. Городовенко, В. Маляренко та інші. Незважаючи на наявність доволі широкого спектру наукових досліджень в площині громадського контролю за органами судової влади, а також

його впливу на реалізацію громадянами своїх прав і свобод, варто відмітити, що ця проблематика залишається предметом для подальшого всебічного аналізу, з огляду на зростаючий інтерес громадськості до ефективного контролю за забезпеченням справедливого правосуддя. Доцільно відмітити і стрімку втрату актуальності проведених досліджень через постійне вдосконалення та розвиток адміністративно-правових засад організації та здійснення громадського контролю у сфері здійснення правосуддя, що зумовлює необхідність новітнього комплексного дослідження у окресленій сфері.

Виклад основного матеріалу. Громадський контроль у науковому, політичному та правовому просторі сучасної України є проблематикою, що перебуває на вершині своєї актуальності та обговорення. Однак, враховуючи відсутність належного та чіткого правового регулювання цього питання, концепція громадського контролю у суспільстві в усіх вищезгаданих сферах на сьогодні розуміється досить широко, що призводить до різноманітних тлумачень та інтерпретацій згаданого поняття.

Громадський контроль доцільно розглядати у статичному та динамічному аспектах. При цьому відповідно до статичної концепції, громадський контроль є системою правових та інших засобів контролю громадськості за діяльністю органів публічної влади з метою забезпечення точного і неухильного дотримання законності, прав і свобод людини всіма суб'єктами підконтрольної діяльності. В динамічному аспекті громадський контроль тлумачиться як процес спостереження представників громадськості за діяльністю органів публічної влади, проведення перевірок, процес співставлення належного і фактичного у повсякденній діяльності посадових осіб у контексті дотримання законності взагалі, і прав та свобод кожної людини зокрема [1, с. 92; 2, с. 72].

Громадський контроль, в розумінні Л. Рогатіної, може бути розглянутий у межах вузького та широкого підходів. У межах вузького підходу громадський контроль є контролем над діяльністю органів влади, здійснюваний громадянами й інституційними структурами громадянського суспільства з метою виявлення і припинення різних видів зловживання владою. Широкий підхід трактує громадський контроль як суспільне явище, при якому громадянське суспільство бере участь у визначенні основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики держави, у вирішенні суспільно значимих проблем та контролює процес їх реалізації [3, с. 169].

Цікавою з наукової точки зору є думка І. Сквірського, який громадський контроль отожднює з діяльністю громадськості, яка має на меті перевірку або спостереження з метою пе-

ревірки для протидії, попередження або припинення протиправних дій, рішень чи бездіяльності суб'єктів публічного управління [4, с. 42-43]. Маємо відзначити, що у правовій доктрині існує значна кількість наукових праць, присвячених визначенню поняття «громадський контроль». Вчені запропонували численні дефініції цієї категорії, які у найбільш стислій формі відображають її зміст і сутність з різних аспектів. Проте, незважаючи на активність у дослідженні цього питання, в теорії адміністративного права відсутній єдиний підхід, що враховував би всю специфіку цього поняття та відображав узгоджену позицію наукової спільноти.

Погоджуємося із визначенням, сформульованим Л. Наливайко та О. Савченко у монографії, присвяченій теоретико-правовим засадам громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Так, громадським контролем є системна діяльність інститутів громадянського суспільства чи окремих громадян з метою вирішення суспільно значущих завдань, захисту й забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб та інтересів суспільства в цілому, встановлення відповідності функціонування органів публічної влади вимогам законодавства у процесі їх соціальної взаємодії з громадськістю, що спрямована на забезпечення ефективності державно-громадських відносин [5, с. 32].

Водночас, попри наявність доктринального тлумачення поняття громадського контролю та значний інтерес науковців до вказаного поняття, його законодавче визначення у нормативно-правових актах України і досі відсутнє. Так, маємо ситуацію, за якої сам термін «громадський контроль» може зустрічатися в текстах різних законодавчих актів, але його конкретне нормативне визначення при цьому відсутнє.

Вказане обумовлено, перш за все, відсутністю окремого законодавчого акту, присвяченого громадському контролю як правовому явищу. В цьому контексті зауважимо, що до Верховної Ради України протягом різних періодів (2014, 2018, 2021 рр.) надходило декілька законопроектів, спрямованих на врегулювання питань громадського контролю. На сьогодні жоден з цих законопроектів не був прийнятий парламентом України та відповідно не став законом, з огляду на наявність у них значних недоліків, зокрема які повторюються навіть після доопрацювань відповідних проектів.

Попри недосконалість законодавчого врегулювання, громадський контроль залишається важливим механізмом взаємодії між громадськістю і органами державної влади [6, с. 14]. З кожним днем інститут громадського контролю набирає обертів, стає важливим компонентом демократичного управління та сприяє побудові відкритого та відповідального суспільства, оскільки

передбачає можливість як окремих громадян, так і громадського суспільства в цілому впливати на діяльність державних органів (виконавчу, законодавчу та судову гілки влади).

Особливий інтерес в рамках цього дослідження становлять взаємовідносини громадянського суспільства із органами судової влади, з огляду на необхідність підвищення рівня довіри до судів та суддівського корпусу, а також нагальну потребу в забезпеченні прозорості, відкритості та відповідальності в роботі судів, що є важливим аспектом забезпечення правової державності та справедливості в суспільстві.

Громадський контроль за суддями (судом) в Україні – це система нормативно визначених заходів та процедур, які здійснюються суб'єктами громадянського суспільства по відношенню до суддів, кандидатів на вакансію судді, членів органів суддівського врядування та самоврядування (кандидатів на ці посади), судів як інституційних утворень в цілях забезпечення умов добору професійних та добросовісних суддів, ефективного, неупередженого здійснення правосуддя та об'єктивного інформування громадськості про поточний стан справ в судовій сфері [7, с. 139].

Зокрема, на сьогодні громадський контроль в судовій системі передбачає: активну участь громадян у судових процесах шляхом їх залучення як вільних слухачів в ході розгляду судових справ різних категорій; відстеження та аналіз судових рішень, що розміщуються у відкритих державних реєстрах; участь громадських утворень (Громадська рада добросовісності) в процедурах відбору суддів та проведення кваліфікаційного оцінювання останніх; моніторинг майнових декларацій суддівського корпусу; можливість фіксування судових засідань за допомогою пристроїв аудіо- та відеозапису, з метою подальшого їх висвітлення у медіа; можливість перегляду окремих судових засідань в режимі онлайн-трансляції, тощо. Це дозволяє запобігати можливим порушенням прав громадян та забезпечує ефективну реалізацію їхніх правових інтересів.

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що громадський контроль в судовій системі виступає однією з ключових форм сприяння реалізації та захисту прав людини і громадянина. При цьому, на наше переконання, першочергово громадський контроль за судовою системою сприяє забезпеченню права громадян на справедливий судовий процес. Так, громадський контроль допомагає виявляти будь-які недоліки у судових процедурах, такі як порушення норм матеріального та процесуального права в ході судового розгляду, нехтування процесуальними правами громадян, засадами рівності перед законом та неупередженості суду, забезпечуючи

справедливий та, головне, об'єктивний судовий процес.

Крім того, громадський контроль сприяє і ствердженню права людини і громадянина на доступ до правосуддя. Зокрема, стимулює створення більш доступних та відкритих судових систем, в тому числі і електронних, що дозволяє громадянам отримувати доступ до суду для вирішення їхніх правових проблем та захисту прав.

Необхідним є громадський контроль судової системи і для реалізації права на свободу висловлювання та інформацію. Відтак, висвітлення судових процесів у медіа, участь громадян в ході розгляду справ як вільних слухачів сприяє публічному обговоренню судових рішень та діяльності судових органів через вільний обмін інформацією та думками щодо судової системи.

Здійснення громадського контролю за системою правосуддя шляхом моніторингу відкритого Єдиного державного реєстру судових рішень, платформи «Судова влада», а також веб-сайтів окремих судів, на яких розміщена вся інформація щодо стану розгляду справ, дозволяє забезпечити право громадян на доступ до публічної інформації.

Громадський контроль дозволяє і виявляти та вирішувати можливі корупційні прояви, а також прояви бюрократії у судовій системі, що допомагає захистити громадян від неправомірних рішень. Активна участь громадськості у контролі за судовою системою дозволяє швидко виявляти можливі порушення та корупційні дії та вживати необхідні заходи для їх запобігання. Варто констатувати, що систематичне збільшення громадського контролю, у різноманітних його проявах, спонукає суддів та інших посадових осіб судової системи до більшої відповідальності за свої дії в умовах, коли їх діяльність піддається суворому громадському нагляду, що сприяє якомога ефективнішій реалізації прав людини і громадянина.

Висновки. Загалом громадський контроль за органами державної влади, а особливо у судовій системі, є важливою складовою механізму забезпечення прав людини та громадянина в Україні. Для його ефективного функціонування необхідно забезпечити розвиток адміністративно-правових засад, зокрема прозорість судових процесів, участь громадян у формуванні суддівського корпусу, а також оцінку роботи судової системи.

Дослідження адміністративно-правових засад громадського контролю та їхнє вдосконалення має стати пріоритетом для подальшого розвитку правової системи України. Зміцнення механізмів громадського контролю сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності судової влади, що, у свою чергу, забезпечить громадянам доступ до

справедливого правосуддя та сприятиме захисту їхніх прав і свобод. Впровадження сучасних інструментів контролю, таких як онлайн-трансляції судових засідань, що не потребують попереднього дозволу у головуючого у справі, а також публічний доступ не лише до судових рішень, а й щодо інформації про причини перенесення та відкладення судових засідань, допоможе залучити громадян до процесу прийняття рішень та підвищить рівень довіри до судової системи. Тільки за умови інтеграції ефективних механізмів громадського контролю в роботу судової системи можна досягти значного прогресу у забезпеченні верховенства права та захисті прав людини в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кушнір С.М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2011. 247 с.
2. Кондратенко В.М. Система міжнародного законодавства у сфері функціонування інституту громадського контролю за діяльністю органів судової влади. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 70–74.
3. Рогатіна Л.П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2011. 202 с.
4. Сквірський І.О. Громадський контроль у публічному управлінні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : дис. ... д-ра. юрид. наук.: 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 413 с.
5. Наливайко Л.Р., Савченко О.В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади : монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2017. 276 с.
6. Кондратенко В.М. Принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 20 с.
7. Нестор Н.В. Поняття громадського контролю за діяльністю суддів та система суб'єктів його здійснення. *Форум права*. № 3. 2019. С. 134–140.